

15-MAVZU. DUNYOVIY BILIMLAR VA DINIY E'TIQOD BIRLIGIGA ERISHISHNING AHAMIYATI.

Reja:

1. Yangi O'zbekistonda dunyoviy va diniy ta'lim-tarbiyaga munosabat, diniy ta'limning yo'nalishlari.
2. Dinga estetik yondashish, diniy axloq, axloqiy qadryatlar va meyorlar dialektikasi. Iymon va e'tiqodning shakillanishiga ijtimoiy muhitning ta'siri.
3. Diniy plyuralizm, diniy tolerantlikning shaxs kamoloti va e'tiqod erkinligini taminlashdagi roli.

Tayanch so'z va atamalar: *konfessiya, masjid, Mir Arab oliy madrasasi, O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlarining diniy boshqarmasi, O'zbekiston mulmonlari idorasi, etika, diniy ta'lim, toleranmtlik.*

1. Yangi O'zbekistonda din va diniy tashkilotlar bilan munosabat. Diniy ta'lim-tarbiyaga munosabat, diniy ta'limning yo'nalishlari. «Konfessiya» so'zi (lotincha – «confessio») o'zbek tiliga aynan tarjima qilinganda «e'tiqod qilish» degan ma'noni anglatadi. Umuman olganda diniy konfessiya deganda muayyan diniy ta'limot doirasida shakillangan va o'ziga xos xususiyatlarga ega e'tiqod va ushbu e'tiqodga ergashuvchilar jamoasi tushuniladi. Bir din doirasida vujudga kelgan bo'lsada, aqidalar borasida farqlanadigan jamoalar ham diniy konfessiylar jumlasiga kiradi. Shuni inobatga olgan holda, mutaxassislar hozirgi kunda dunyoda yuzlab diniy konfessiylar mavjud, deb hisoblaydilar¹.

Xozirgi kunda O'zbekistonda 16 ta diniy konfessiya va 2250 ga yaqin diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Jumladan, diniy tashkilotlar –

- 2056 ta islomiy tashkilotlar;
- 157 ta xristian tashkilotlari;
- 8 ta yahudiy tashkilotlari;
- 6 ta baho'iy jamoasi;
- 1 ta Krishnani anglash jamiyati;
- 1 ta Budda ibodatxonasi;
- 1 ta Bibliyani anglash jamiyati mavjud².

Masjidlardan eng ko'pi Samarqand viloyatida bo'lib, u yerda 285 ta masjid faoliyat yuritadi. Toshkent viloyatida 221 ta, Farg'ona viloyatida 192 ta masjid ro'yxatga olingan³. Diniy tashkilotlar orasida ta'lim muassasalari alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Musulmonlari idorasi tarkibida 9 ta o'rta maxsus islom bilim yurtlari (madrasa), Toshkent islom instituti, Mir Arab oliy madrasasi faoliyat olib boradi. Shuningdek, Rus provaslavl cherkovining Toshkent va O'zbekiston yeparxiyasining Toshkentprovaslavl seminariyasi hamda Toshkent protestant

¹ А.Очилдиев, Ж.Нажмиддинов. Миссионерлик:моҳият, мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари. (юз саволга – юз жавоб) «Тошкент ислом университети» нашриёти-матбаа бирлашмаси. Т.: 2009.

² Qalampir.uz

³ Azon.uz

seminariyasi shular jumlasidandir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita har bir diniy konfessiya vakillarini o'zlari uchun muqaddas bo'lgan joylarga ziyoratga jo'natish masalari bilan ham shug'ullanib keladi. Jumladan musulmonlardan 10 mimgdan oshig'i Umr a, 7200 nafari Haj ziyoratlariga yuborilgan. Shuningdek, xristian va yahudiylar ham har yili Isroilning Quddus shahriga, Rossiy va Gretsiya davlatlariga ziyoratga borishadi. 2018 yilning aprel oyida 130 dan ziyod provaslav xristianlar Isroilning Quddus shahriga ziyoratni amalga oshirdilar.

Quyida ular haqida qisqacha ma'lumotlar beriladi.

1. Islom dini. Musulmonlar O'zbekistondagi eng yirik diniy konfessiyani tashkil qiladi. Bunga albatta hech kimga sir emaski islom dini VIII-IX asrlardan beri xalqimiz tarixi va ma'naviyatining ajralmas qismidir. O'zbekiston musulmonlari islomning sunniylik yo'nalishi, hanafiyya mazhabiga e'tiqod qiladilar. Islom dini va uning xalqimiz ma'naviyatida tutgan o'rni va din asoslari hamda marosimlari haqida keying mavzularda alohida to'xtalib o'tiladi. O'zbekiston musulonlari idorasi musulmonlarning asosiy muassasi hisoblanadi. Bu tashkilotga 1943-yilda asos solingan. Dastlab tashkilot "O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlarining Diniy boshqarmasi" deb yuritilgan. 1943-yil 20-oktabrda Toshkent shahrida O'rta Osiyo va Qozog'iston ulomolarining 1-qurultoyi bo'lib o'tadi. Mazkur qurultoyda Diniy boshqarmaga asos solinadi va uning rahbari etib Eshon Boboxon saylanadi. Diniy boshqarma tarkibida mintaqadagi beshta respublika – O'zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Qozog'istonda qozilar rahbarlik qiladigan Diniy boshqarmaning vakillari tuzilgan.

O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlarining Diniy boshqarmasi mintaqadagi islom tarixi va madaniyatini ateistik tuzum sharoitida saqlab qolish, musulmonlarda birdamlik tuyg'usini kuchaytirish, ulamolarni jipslashtirish hamda islom dunyosiga O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlarini tanishtirishda ijobiy o'rin tutgan. Shuningdek, Diniy boshqarmajamiyatda umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etish va ma'naviy-axloqiy tarbiya yo'nalishidagi ishlarga salmoqli hisa qo'shgan.

Mintaqa mamlakatlari mustqillikni qo'lga kiritganlaridan so'ng, 1992 yilning iyunida O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlarining Diniy boshqarmasi Movarounnah musulmonlarining Diniy boshqarmasiga aylantirildi. 1995 yilning dekabrda O'zbekiston musulmonlari idorasi (O'MI) tuzilgan. Xozirgi kunda O'MI tarkibiga 2056 ta masjid, to'qqizta madrasa – o'rta maxsus bilim yurti, shulardan ikkitasi ayol-qizlar bilim yurti, Toshkent Islom institute (TII), Mir Arab oily madrasasi, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, "Hadis", "Fiqh", "Kalom", "Aqida", "Bahouddin Naqshband nomidagi tasavvuf" ilmiy maktablari va "Movaraunnahr" nashriyoti kiradi. O'MI tarkibidagi madrasalar alohida ahamiya kasb etadi. 2017-yilning noyabr oyi hisobotiga ko'ra 2 ta oily va 10 ta o'rta-maxsus islom bilim yurtlarida jami bo'lib 1497 nafar talaba ta'lim oladi.

1. Toshkent islom instituti. Talabalar soni 366 nafar.
2. Mir Arab oily madrasasi (Buxoro). Talabalar soni 60 nafar.
3. "Ko'kaldosh" bilim yurti. (Toshkent) Talabalar soni 138 nafar.

4. Sayyid Muhyiddin mahdum bilim yurti. (Andijon) Talabalar soni 123 nafar.

5. Mir Arab bilim yurti. (Buxoro) Talabalar soni 131 nafar.

6. “Hidoya” bilim yurti. (Namangan) talabalar soni 133 nafar.

7. Fahriddin ar-Roziy bilim yurti. (Urganch) talabalar soni 117 nafar.

8. Xoja Buxoriy bilim yurti. (Kitob) talabalar soni 122 nafar.

9. Muhammad al-Beruniy bilim yurti. (Nukus) talabalar soni 119 nafar.

10. Imom Termiziy bilim yurti. Termiz shahrida. (2020-yil 8-iyun kuni 24-son O`zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ro`yxatidan o`tqazildi.)

11. Xadichai Kubro ayol-qizlar bilim yurti. (Toshkent) talabalar soni 108 nafar.

12. Jo`ybori kalon ayol-qizlar bilim yurti. (Buxoro) talabalar soni 80 nafar.

O`MI yangi tahrirdagi nizomi Ta`sischilar yig`ilishining 2013 yil 29 avgustdagi qarori bilan tasdiqlanib, 2013-yil 6-dekabrda O`zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tamonidan ro`yxatga olingan.

Nizomga muvofiq, O`Mining oily rahbar organi Ulamolar kengashi hisoblanadi. Ulamolar kengashi kengash raisi (O`MI raisi, muftiy), uning o`rinbasarlari (O`MI raisi o`rinbosarlari) va jami 35-45 ta a`zolar (Qoraqolpog`iston Respublikasi musulmonlari qoziyoti qozisi, O`Mining viloyatlar va oshkent shahar vakillari (bosh imom-xatiblar,) nashriyotlar, diniy o`quv yurtlari rahbarlari, O`MI mas`ul xodimlari, masjidlar imom-xatiblari, respublikadagi taniqli islomshunos olimlar va mutaxassislar) dan iborat bo`lgan miqdorda Ulamolar kengashi yig`ilishida saylanadi. Ulamolar kengashi yiliga kamida 2 marta chaqiriladi.

Ulamolar kengashi yig`ilishi orasidagi davrda O`Mining faoliyatiga Oliy Hay`at rahbarlik qiladi. Oily Hay`at a`zolari 15-21 ta a`zo miqdorida, muftiyning tavsiyasi bilan Ulamolar kengashi tamonidan saylanadi.

O`MI raisi – muftiy Ulamolar kengashi yig`ilishida ochiq ovoz berish yo`li bilan behs yil muddatga saylanadi.

O`MI tarkibida xalqaro aloqalar, masjidlar, fatvo, ta`lim va kadrlar tayyorlash, xotin-qizlar masalalari bo`yicha, huquqshunoslik, kutubxona, «Movarounnahr» nashriyoti, shuningdek, diniy mahsulotlarni ekspertiza qiluvchi va taftish hay`atlari va boshqalar mavjud. Idora tomonidan “Hidoyat” va “Muminalar” jurnallari hamda “Islom nuri” gazetasi nasr qilinadi.

Bugungi kunga qadar O`MIni O`rta Osiyo va Qozog`iston musulmonlarining diniy boshqarmasi davrida Eshon Boboxon ibn Abdulmajidxon (1943-1957), Ziyovuddin ibn Eshon Boboxon (1957-1982), Shamsuddinxon Boboxonov (1982-1989), Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf (1989-1992), Movarounnahr musulmonlari idorasi davrida Muxtorjon Abdulloh Buxoriy (1993-1997), Abdurashid Qori Abdulmo`min Qori Bahromov (1997-2006) lar idora raisi-muftiy lavozimida faoliyat olib bordilar.

Xozirda O`MI raisi-muftiy Usmonxon Alimovdir. 2006-yil 8-avgust kuni O`zbekiston musulmonlari idorasi raisi, muftiy lavozimiga saylangan. Usmonxon Alimov 1950-yil 1-yanvarda Samarqand viloyatida tug`ilgan. U Buxorodagi Mir Arab madrasasida, Toshkent Islom institutida, Marokashdagi Qaroviyin

universitetida tahsil olgan. Usmonxon Alimov davrida islom din sohasida ko'plab ishlar amalga oshirilganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan Hastimom majmuasi, Shohi-zinda va boshqa ziyortgohlar ta'mirlandi. O'zbekiston islom sivilizatsiya markazi, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tashkil qilindi.

O'MI bugungi kunda musulmonlarga islom ahkomlarini yetkazish, ibodat va diniy marosimlarni hanafiy mazhablari talablari asosida to'liq o'tkazish, ma'rifiy islom va diniy bag'rikenglik g'oyalarini targ'ib qilish, diniy mtaassiblikka qarshi kurash, islom ta'limoti va tarixiga oid asarlarni to'plash va o'rganish muqaddas ziyoratlarni tashkil etish va xayriya yordami ko'rsatish, masjid va muqaddas qadamjolarini ta'mirlash va obodonlashtirish xalqaro islomiy tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish yo'nalishlarida kengqamrovli ishlarni amalga oshirmoqda.

2. Rus provaslav cherkovi.

O'zbekistonda islom dinidan so'ng xristianlik dinining provaslav yo'nalishi vakillari e'tiqod qiluvchilar soni bo'yicha ikkinch o'rinda turadi. Ma'lumotlarga qaraganda mamalakatimiz aholishining 3.5 foizga yaqini o'zini provaslav deb biladi. Ularning aksariyatini rus millatiga mansub vakillar tashkil qiladi. Respublika bo'yicha 38 ta provaslav diniy tashkiloti mavjud. Jumladan, Toshkent va O'rta Osiyo eparxial boshqarmasi (Toshkent), Seminariya (Toshkent), 2 ta ayollar (Toshkent sh. va Toshkent sh. Do'stabod sh.) 1 erkaklar monastri (Chichiq sh.) hamda 33 ta ibodatxona (Toshkent sh. 4 ta, Qoraqolpog'iston Respublikasida 1 ta, viloyatlarda: Andijonda -1, Buxoroda-2, Jizzaxda -1, Navoiyda -3, Nmanganda -1, Samarqandda -4, Sirdaryoda -3, Surxondaryoda -1, Toshkentda -7, Farg'onada -3, Qashqadaryoda -1, Xorazmda -1.) ro'yxatdan o'tgan.

3. Rim katolik cherkovi administraturasi.

Bugungi kunda O'zbekiston xududida 5 ta diniy katolik tashkiloti – 1 ta markaz (Toshkent sh.) 4 ta cherkov (Buxoro, Samarqand, Urganch va Farg'ona shaharlarida) rasmiy faoliyat ko'rsatmoqda. Shuningdek Toshkent shahrida Rim katolik cherkovi "Tereza Ona ordeni" xayriya tashkiloti ham faoliyat ko'rsatmoqda.

4. Arman apostollik cherkovi.

Arman apostollik cherkovi – eng qadimiy xristian cherkovlaridan biri bo'lib, milodiy I asrda yuzaga kelgan. 301-yildan boshlab hozirgi Armaniston hududida davlat dini bo'lib qolgan. Cherkov qavmini odatda arman-grigorianlar ham deb atashadi. Mazkur nom Chekov asoschisi Grigoriy "Prosvetitel" (240-332) nomi bilan bog'liq.

Sho'rolar davrida Arman apostollik cherkovi ko'pchiligi yopilib, cherkovlarning bino;ari dindorlardan tortib olingan edi. O'zbekiston Mustaqillikka erishganidan so'ng, 1992-yilda Samarqand shahridagi cherkov binosi Arman apostollik cherkoviga qaytarib berildi. 1993-yili Samarqanddagi Arman apostollik cherkovi rasmiy ro'yxatdan o'tib, 1995-yil avgustda cherkovning tantanali ochilish marosimi bo'lgan. 2007-yili esa Toshkent shahrida arman-grigoryanlarning ikkinchi cherkovi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatdan o'kazildi.

Arman apostollik cherkovinir rahbari Markaziy Osiyo xududida istiqomat qiladigan barcha armanlarning diniy yetakchisi hisoblanadi.

5. Nemis yevangel-lyuteranlar cherkovi.

O'zbekistonga Yevangel-lyuteran dini vakillari XIX asrning ikkinchi yarmida chor Rossiyasi harbiylari va ma'muriy hizmatchilari qatorida kirib kelgan. Ma'lumotlarga ko'ra, 1886 yili Turkistonda 285 ta lyuteran istiqomat qilgan. 1896 yili Toshkent shahrida dastlabki ibodatxona – "kirxa" faoliyat yuruta boshlagan.

1992-yili Nemis yevangel-lyuteranlar cherkovi rasmiy ro'yxatdan o'tdi va kirxa lyuteranlarga qaytarib berdi. Hozir Respublikada ikkita (Toshkent shahri va Farg'ona viloyatida bittadan) Nemis yevangel-lyuteranlar cherkovlari ro'yxtga olingan. Mazkur cherkovlarga asosan nemis millatiga mansub dindorlar boradilar. Ibodatlar nemis tilida olib boriladi. Asosiy diniy manbalar Bibliya, "Blagaya vest" va "Der Bote – Vestnik" jurnallari hamda Martin Lyuterning kitoblari xisoblanadi.

Nemis yevangel-lyuteranlar cherkovlari o'z faoliyatida amaldagi qonunlarga qat'iy rioya etadi. Jamat a'zolari tomonidan tub aholi ichida misseonerlik faoliyati o'tkazilishi kuzatilmaydi.

6. Yevangel xristian-babtistlar cherkovi.

Babtistlik (grekcha "baptizo" – "suvga botirmoq", "suvga sho'ng'itib cho'qintirmoq") XVII asrda Angliyada vujudga kelgan protestant yo'nalishlari oqimlaridan biri hisoblanib, dastlabki babtistlar jamoasiga Djon Smit (1554-1612) ytakchilik qilgan.

Turkistonga babtistlik ilk bor 1890-yillarda Markaziy Osiyo va Sibir hududlaridan ko'chirib kelganlar orqali kirib kelgan. 1909-yilda Toshkentda babtistlar jamoasining dastlabki ibodat uyi ochildi. 1991-yilda Samarqandda babtistlarning yana bir jamoasi vujudga kelgan. Babtistlar asosan provaslavlilar orasida faol misseonerlik faoliyati bilan shug'illanganlar.

"Yevangel-xristian-babtistlar" nomi 1944 yili sobiq Sovet Ittifoqida protestantlikda o'zaro yaqin ikkita yo'nalishlar – babtistlar va yevangelchilar diniy jamoalarining birlashuvi oqibatida yuzaga kelgan.

O'zbekistonda Yevangel xristian-babtistlar cherkovi uyushmasi tarkibida 23 ta diniy tshkilot mavjud. Shu jumladan, 1 markaz – Toshkentda, 22 ta cherkov ro'yxatga olingan.

Yevangel xristian-babtistlar cherkovi diniy faoliyatni me'yorlovchi qonularga rioya etishga harakat qiladi. Diniy marosim va yig'ilishlari aniq belgilangan joy va vaqtda amalga oshiriladi. Yevangel xristian-babtistlar cherkovi dindorlarini asosiy diniy manbalari qatorida Bibliya va "Vestnik istini" jurnalini ko'rsatish mumkin. Diniy tshkilot vakillaridan ayrimlari misseonerlik faoliyati bilan shug'ullanganligi aniqlangan.

7. Yettinchi kun xristian adventistlari cherkovi.

Adventistlik (lotincha "adventus" – "kelish", "voqe' bo'lish", "bo'sag'asida") protestantlik yo'nalishi oqimlaridan biri bo'lib, unga XIX asrning birinchi yarmida Nyu-York shtati Xempton shahridagi baptistlar jamoasining voizi Uilyam Myuller tamonidan asos solingan.

1863 yil amerikalik yosh yozuvchi ayol Yelena Uayt yetakchiligidagi adventistlar Yettinchi kun adventistlari nomi ostida yagona atshkilotga birlashgan.

Adventistlar jamoasi O'zbekiston xududiga XIX asrning oxiri, XX asr boshlariga to'g'ri keladi. Avvaliga faqat nemis millatiga mansub odamlar e'tiqod qilgan. 1910 yilda Toshkentda dastlabki kamoalar paydo bo'lib cherkov qurishgan. Keyinchalik Samarqanda ham jamoalar vujudga keldi. 1925-yilda adventistlar boshqaruvi vujudga keldi.

Hozirgi kunda O'zbekistondagi Adventist cherkovlari boshqaruv markazi Qizilqumda joylashgan Markaziy Osiyo unioni tarkibiga kiradi. Respublikada 9 ta Yettinchi kun adventistlari diniy tashkiloti ro'yxatga olingan. Cherkovda ibodatlar rus va o'zbek tilida olib boriladi. Dindorlar asosan nemis va rus millatiga mansub fuqoralar ham da oz miqdorda mahalliy aholi vakillari ham bor. Hozirda ayrim adventistlar tamonidan missiонерlik holati kuzatilmoqda.

8. Koreys protestant cherkovlari.

Koreys protestant cherkovlari sifatida tashabbuskor guruhning asosiy koreys millatiga mansub fuqoralar tashkil etgan protestant yo'nalishidagi diniy tashkilotlar e'tirof etilib, ushbu cherkovlarning aksariyatiga mustaqillikning dastlabki yillarida AQSH va Janubiy Koreyadan maxsus yuborilgan pastorlar rahbarlik qilgan. Mazkur ruhoniylar mahalliy koreyslar ichida faol missiонерlik bilan shug'ullanganlar. Hozirda barcha koreys protestant cherkovlarida mahalliy O'zbekiston fuqorolari faoliyat yuritadilar.

2014-yil 1 oktyabr holatiga ko'ra, O'zbekistonda jami 52 ta koreys protestant diniy tashkilotlari rasmiy ro'yxatga olingan. Konfessional jihatdan ular quydagicha tasniflanadi.

- 1) Babtistlar cherkovi.
- 2) Metodistlar cherkovi.
- 3) Presviterian cherkovlar.
- 4) To'liq injil xristianlari.

Koreys protestant cherkovlari adeptlari tomonidan respublikaning ayrim hududlarda aholi ichida, shu jumladan, tub millatiga mansub fuqoralar orasida missiонерlik faoliyatini olib borishga qaratilgan xatti-harakatlar kuzatilmoqda.

9. To'liq injilchi xristianlar cherkovi. (pyatidesyatniklar).

Pyatidesyatniklik (grekcha "pentererostos" – "elliginchi") XIX asr oxirlari – XX asr boshlarida Amerika Qo'shma Shatatlarida avval protestantlikning perfaksiонizm, kvakerlik, yevangelchi, metodistlar jamoalari yo'nalishlariga mansub bo'lgan dindorlarning bir qismi tomonidan asos solingan protestantlik oqimi hisoblanib, bosh maqsad sifatida go'yoki "apostollar xristianligi"ni tiklash g'oyasi ilgari surilgan. Asoschisi – metodist ruhoniysi Charlz Foks hisoblanadi.

Turkistonda dastlabki injilchi xristianlar 1923 yili Toshkent shahrida vujudga kelgan bo'lib, faol missiонерlik faoliyati oqibatida 1920 yilning oxiriga qadar ularning soni 900 tadan oshib ketgan.

Hozirda Respublikamizda injilchi xristianlari diniy tashkilotlari soni 21 tani tashkil qiladi. Cherkovlarda ibodatlar rus tilida olib boriladi ba'zi cherkovlarida o'zbek tilida olib borish holatlari ham kuzatiladi.

To'liq injilchi xristianlar aholi orasida millatidan qat'iy nazar missiонерlik faoliyatini olib boradilar.

10. Novoapostol cherkovi

Novoapostol cherkovining vujudga kelishi 1830-yillarda Angliyadagi Rim katolik cherkovlari ichida “katolik-apostol harakati” nomi ostida tanilgan harakat bilan bogʻliq. Mazkur harakat aʼzolari yaqin vaqt ichida goʻyoki Iso Masihning ikkinchi bor qaytib kelishiga ishonib, cherkovda xristianlikning ilk davri – apostollik holatini tiklash lozim, degan gʻoyani ilgari surgan.

Oʻzbekistonda ushbu cherkovga mansub jamoa jamoa 1992-yilda vujudga kelgan. Hozir Respublikada Novoapostol cherkoviga mansub 3 ta diniy tashkilot roʻyxatga olingan.

Novoapostol cherkovi aholi orasida missionerlik faoliyati bilan shugʻullanmaydi.

11. “Iyegov shohidlari” tashkiloti

“Iyegov shohidlari” (rus. “Свидетели Иегова”, inglizcha “Jehovah’s Witnesses”, boshqa nomlari – «Издательское общество сторожевой башни Сина», Общество «Сторожевой башни») diniy tashkilotining tarixi 1870 yili AQShning Pensilvaniya shtatida joylashgan Allegeyni shahrida Charlz Russel (1852-1916) ismli ruhoniylar tomonidan tashkil etilgan “Bibliya tadqiqotchilari” nomli toʻgarak bilan bogʻliq.

Oʻrta Osiyoda “Iyegov shohidlari” tashkilotining birinchi jamoalari 1950-yillarda paydo boʻlgan va norasmiy ravishda faoliyat koʻrsatib kelgan.

Oʻzbekistonda “Iyego shohidlari” tashkilotining aʼzolari missionerlik faoliyatini olib borishi bilan jamiyatdagi maʼnaviy muhitga salbiy taʼsir etmoqda.

12. “Golos Bojiy” cherkovi.

Navoiy shahrida joylashgan “Golos Bojiy” cherkovi 1992-2001-yillarda Toʻliq injil xristianlar cherkovlari markazi tarkibida boʻlgan. 2001 yil cherkov markadam ajralib chiqib, hozirda protestant yoʻnalishidagi mustaqil diniy tashkilot sifatida faoliyat olib bormoqda.

Cherkov adeptlari ayrimlarining missionerlik faoliyai bilan shugʻullanishi kuzatilmoqda.

13. Bahoiylik

Bahoiylik Eron hukumati taʼqibidan qochgan “bobiylar” (arabcha “eshik”) oqimiga mansub kishilar tarafidan 1858 yili Iroqda tuzilgan diniy oqim boʻlib, unga “bobiylar” tashkilotining yetakchilaridan biri boʻlgan Mirza Husayn Ali (1817-1892) asos solgan.

Oʻzbekiston hududida bahoiylarning ilk vakillari – savdo-sotiq bilan shugʻullanuvchi tijoratchilar XIX asr oxirlarida Samarqand shahrida paydo boʻlgan. 1929-30 yillarda Samarqand shahrida birinchi mahalliy diniy majlis tashkil qilingan.

Mustaqillik yillarida respublikada bahoiylar diniy tashkilot sifatida dastlab 1994 yilda Toshkent shahar Adliya boshqarmasi tarafidan roʻyxatga olinib, rasmiy faoliyat boshlagan. Bahoiylik yoʻnalish vakillari faol missionerlik faoliyati bilan shugʻullanadi.

14. Buddaviylik.

Buddaviylik (sanskritda “budha” – “nur bilan toʻlgan”) – jahon dinlari orasida eng qadimiysi boʻlib, miloddan avvalgi VI-V asrlarda Hindistonda vujudga kelgan.

Buddaviylik atamasi XIX asrda yevropaliklar tomonidan kiritilgan. Odatda dindorlar o'z dinlarini "Dxarma (qonun, ta'limot)" yoki "Buddxadxarma" (Budda ta'limoti) deb ataydilar.

Ma'lumotlarga ko'ra, O'rta Osiyoga buddaviylik miloddan avvalgi I asrda oxirlarida kirib kelgan. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi yagona Budda ibodatxonasi 2001 yilning noyabr oyida Toshkent viloyatida ro'yxatga olingan.

15. Krishnaiylik.

Krishnaiylik – Hindistondagi qadimiy diniy qo'lyozmalar (vedalar) asosida tashkil etilgan diniy yo'nalish hisoblanib, unga hind millatiga mansub, "A.Ch.Bxaktivedanta Svami" taxallusi va "Shri Prabxupada" unvoni bilan mash'hur bo'lgan Abay Shrin De (1896-1977) ismli shaxs asos solgan. Krishnaiylikning markaziy tashkiloti – Krishnani anglash xalqaro jamiyati 1965 yili AQSH da ro'yxatdan o'tgan. Dastlabki krishnachilar O'zbekistonda 1985 yilda paydo bo'lgan. Hozirgi kunda krishnachilarning yagona diniy tashkiloti Toshkent shahrida joylashgan. Krishnachilar Respublikada missionerlik faoliyati bilan bog'liq qonunbuzarlik holatlari kuzatilgan.

Xalqimizga azal-azaldan xos bo'lgan ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik, mehmuruvvat, bunyodkorlik kabi ezgu fazilatlar va qadriyatlarimizni keng targ'ib qilish, jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda diniy-ma'rifiy soha vakillarining o'rni va ishtirokini oshirish hamda 2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq:

1. Quyidagilar diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari etib belgilansin:

“jaholatga qarshi ma'rifat” ulug'vor g'oya asosida dinning asl insonparvarlik mohiyatini, ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilatlar azaliy qadriyatlarimiz ifodasi ekanligini keng yoritish va bu sohadagi ilmiy-ma'rifiy faoliyatni jadal tashkil etish; islom va jahon sivilizatsiyasiga bebaho hissa qo'shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o'rganish asosida yoshlarning ongu tafakkurini shakllantirish;

dinni zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatarga qo'yadigan buzg'unchi yot g'oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish; jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo'lgan g'oyalarga nisbatan toqatsizlik muhitini shakllantirish;

jamiyatda bag'rikenglik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat, tinchlik va totuvlikni, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda diniy-ma'rifiy soha vakillarining daxldorlik hissi va ishtirokini yanada oshirish;

diniy-ma'rifiy tashkilotlarning moddiy-texnika ta'minotini mustahkamlash, soha vakillari mehnatini munosib rag'batlantirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirish;

globallashuv sharoitida jamiyatimizdagi ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligi va e'tiqod erkinligiga tahdid tug'dirishi mumkin bo'lgan omillarni barvaqt aniqlash va oldini olishga qaratilgan axborot-tahliliy faoliyatni kuchaytirish;

diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unligini rivojlantirish asosida ta'lim sifatini oshirish, diniy-ma'rifiy sohada malakali kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yaxlit tizimini yaratish.

2. Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita tuzilmasida 15 ta shtat birligidan iborat Diniy-ijtimoiy jarayonlarni o'rganish axborot-tahlil markazi tashkil etildi. Markaz Din ishlari bo'yicha qo'mitaning diniy mavzularga oid adabiyotlar, Internet va ommaviy axborot vositalari materiallarini chuqur tahlil qilish, diniy-ijtimoiy muhitning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni barvaqt aniqlash va bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish faoliyatini amalga oshiradigan axborot-tahliliy tuzilmasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston musulmonlari idorasining O'zbekiston islom akademiyasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Toshkent islom universiteti negizida O'zbekiston xalqaro islom akademiyasini tashkil etish to'g'risidagi taklifi ma'qullandi.

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi: O'zbekiston musulmonlari idorasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita muassisligidagi Qur'on ilmlari, hadis, islom huquqi, aqida, tasavvuf, islom iqtisodiyoti va moliyasi, xalqaro munosabatlar, xorijiy tillar (arab, fors, ingliz, rus, urdu, turk va b.) va boshqa xalqaro miqyosda ehtiyoj mavjud bo'lgan sohalar bo'yicha malakali kadrlarni tayyorlashga, o'rta maxsus, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, malaka oshirish bosqichlarida uzluksiz ta'limning yaxlit tizimini tashkil etishga va ilmiy merosni chuqur tadqiq qilish va asrab-avaylashga, diniy va dunyoviy bilim berishga ixtisoslashgan yetakchi ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasasi hisoblanadi; respublikadagi barcha islom ta'lim muassasalari faoliyatini o'quv-me'yoriy va o'quv-uslubiy jihatdan ta'minlash hamda muvofiqlashtirishni amalga oshiradi.

Yuqorida ko'rsatilgan sohalarga O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti mablag'lari va qonunda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan moliyalashtiriladi. O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi bitiruvchilariga umumta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida sohaga tegishli fanlar bo'yicha pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqi ham berildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita, O'zbekiston musulmonlari idorasi va O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazining oliy diniy-ma'rifiy ta'lim muassasasi shaklidagi Hadis ilmi maktabini tashkil etish to'g'risidagi taklifi qabul qilindi. Qur'oni karim va hadislarning asl mohiyatini, hadis ilmining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rgangan, hadis ilmi rivojiga beqiyos hissa qo'shgan ulug' vatandoshlarimizning ulkan ilmiy merosini puxta o'zlashtirgan, hadisshunoslik sohasida ilmiy izlanishlar olib borish ko'nikmasiga ega mutaxassislarni tayyorlash hamda hadislardagi ezgu

umuminsoniy g'oyalarni xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodga yetkazish Hadis ilmi maktabining asosiy vazifalari etib belgilangani inobatga olindi.

O'zbekiston musulmonlari idorasi huzurida "Vaqf" xayriya jamoat fondi tashkil etildi. "Vaqf" xayriya jamoat fondining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilanganligi qayd etildi:

fuqarolarning diniy, ma'naviy va intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, milliy va diniy qadriyatlarimizni asrab-avaylash; masjidlar va diniy ta'lim muassasalarining binolarini qurish, ta'mirlash, rekonstruksiya qilish, obodonlashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash; tarixiy-me'moriy ahamiyatga ega ziyoratgohlarni saqlash, ta'mirlash, obodonlashtirish, ularning infratuzilmasini yanada rivojlantirish;

diniy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot markazlari faoliyatini moliyalashtirish, ularning professor-o'qituvchilari, tadqiqotchilari, mutaxassislari va o'quvchi-talabalarini moddiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash;

masjidlar va ziyoratgohlar xodimlarini, xususan imom-xatiblar, imom noiblari, mutavallilar, muazzinlarni moddiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash;

islom ilm-fani va madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimiz, zamonamizning yetuk olim va ulamlari qalamiga mansub diniy-ma'rifiy asarlarni chop etish va aholiga yetkazishga ko'maklashish;

yurtimizdagi muqaddas ziyoratgoh va qadamjolarining musulmon dunyosidagi nufuzini yanada oshirish, bu maskanlarga mahalliy va xorijiy fuqarolarning ziyoratlarini uyushtirish, ziyoratchilar uchun zarur sharoitlar yaratish; aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan imkoniyati cheklangan shaxslarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash.

3.Dinga estetik yondashish, diniy axloq, axloqiy qadriyatlar va meyorlar dialektikasi. Iymon va e'tiqodning shakillanishiga ijtimoiy muhitning ta'siri.

Axloqshunoslik bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan qadimiy fan. U bizda «Ilmi ravish», «Ilmi axloq», «Axloq ilmi», «Odobnoma» singari nomlar bilan atab kelingan. Ovro'pada esa «Etika» nomi bilan mashhur, biz ham yaqin-yaqingacha shu atamani qo'llar edik. U dastlab manzildoshlik, yashash joyi, keyinchalik esa odat, fe'l, fikrlash tarzi singari ma'nolarni anglatgan; Yunoncha «ethos» so'zidan olingan. Uni birinchi bo'lib Yunon faylasufi Arastu ilmiy muomalaga kiritgan. Arastu fanlarni tasnif qilarkan, ularni uch guruhga bo'ladi: nazariy, amaliy va ijodiy. Birinchi guruhga falsafa, matematika va fizikani; ikkinchi guruhga etika va siyosatni; uchinchi guruhga esa san'at, hunarmandchilik va amaliy fanlarni kiritadi. Shunday qilib, qadimgi Yunonlar axloq haqidagi ta'limotni fan darajasiga ko'targanlar va «Etika» (ethika) deb ataganlar.

Biroq bizda milliy-mintaqaviy axloqiy qadriyatlarimizning, dastlabki axloqiy g'oyalarning vujudga kelishi qadimgi Yunonlar yashagan davrdan o'nlab asrlar avval ro'y bergan. Ajdodlarimizning eng ko'hna e'tiqodiy-axloqiy kitobi - «Avesto» buning yorqin dalilidir. Shu sababli endilikda bu fanni ham ilmiy-tarixiy, ham zamonaviy-hayotiy talablar nuqtayi nazaridan «Axloqshunoslik» deb atashni maqsadga muvofiq deb bildik. Axloqshunoslik axloqning kelib chiqishi va

mohiyatini, kishining jamiyatdagi axloqiy munosabatlarini o'rganadi. «Axloq» so'zi arabchadan olingan bo'lib, insonning muomala va ruhiy xususiyatlari majmuini, fe'lini, tabiatini anglatadigan «xulq» so'zining ko'plik shaklidir. Muayyan tushuncha sifatida axloq inson fe'l-atvori va xatti-harakatining eng qamrovli qismini bildiradi. Axloqni umumiy tushuncha sifatida olib, uni doira shaklida aks ettiradigan bo'lsak, doiraning eng kichik qismini odob, undan kattaroq qismini - xulq, eng qamrovli qismini axloq egallaydi.

Odob- inson haqida yoqimli taassurot uyg'otadigan, lekin jamoa, jamiyat va insoniyat hayotida buriish yasaydigan darajada muhim ahamiyatga ega bo'lmaydigan, milliy urf-odatlarga asoslangan chiroyli xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi.

Xulq - oila, jamoa, mahalla-ko'y miqyosida ahamiyatli bo'lgan, ammo jamiyat va insoniyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydigan yoqimli insoniy xatti-harakatlarning majmui.

Axloq - jamiyat, zamon, ba'zan umumbashariy ahamiyatga ega, insoniyat tarixi uchun namuna bo'la oladigan ijobiy xatti-harakatlar yig'indisi, insoniy kamolot darajasini belgilovchi ma'naviy hodisa.

Bu fikrlarimizni misollar orqali tushuntirishga harakat qilamiz. Deylik, metroda yoshgina yigit, talaba, hamma qatori o'tiribdi. Navbatdagi bekatdan bir keksa kishi chiqib, uning ro'parasida tik turib qoldi. Agar talaba darhol: «O'tiring, otaxon!» deb joy bo'shatsa, u chiroyli a'mol qilgan bo'ladi va bu a'moli bilan atrofdagilarda yaxshi kayfiyat uyg'otadi; chetdan qarab turganlar unga ich-ichidan minnatdorchilik bildirib: «Baraka topgur, ODOBLI yigitcha ekan», deb qo'yadilar. Aksincha, talaba yo teskari qarab olsa, yoki o'zini mudraganga solib, qariyaga joy bo'shatmasa, g'ashimiz keladi, ko'nglimizdan: «Buncha beodob, surbet ekan!» degan fikr o'tadi, xullas, u bizda yoqimsiz taassurot uyg'otadi. Lekin, ayni paytda, talabaning qariyaga joy bo'shatgani yoki bo'shatmagani oqibatida vagondagi yo'lovchilar hayotida darhol biror-bir ijobiymi, salbiymi - muhim o'zgarish ro'y bermaydi.

Axloqning paydo bo'lishiga oid diniy, ilmiy qarashlar tasnifi Qadimiy ona sayyoramizdagi hayot odatda uch olamdan iborat deb qabul qilingan. Bular – nabotot, hayvonot va bashariyat olami; ularning o'zaro munosabatlari zaminimizdagi hayotning asosiy omili hisoblanadi. Har uchalasiga ham paydo bo'lish, rivojlanish, o'zini muhofaza qilish, nasl qoldirishga intilish instinkti berilgan va hayotining bir kunmas–bir kun o'lim bilan nihoya topish qismati belgilangan. Chunonchi, o'simlik urug'dan paydo bo'ladi, rivojlanadi, singan shoxlari o'rnini sirach chiqarib davolaydi – muhofaza qiladi, urug'ini qoldirib, bir kun quriydi. Hayvon shu xususiyatlar bilan birgalikda sezish a'zolari va qobiliyatiga hamda muayyan darajada idrok etish xislatiga ega. Insonda esa bulardan tashqari mulohaza qilish, fikrlash qobiliyati va uyat hissi, bir so'z bilan aytganda, aql bor. Uni Imom G'azzoliy oltinchi sezgi yoki ikkinchi yurak, yurak ichidagi yurak deb ataydi. Ana shu aql ixtiyor erkinligini, ixtiyor erkinligi esa axloqni taqozo etadi. Bu fikrni yoyibroq tushuntirish uchun insonning paydo bo'lishi tarixiga nazar tashlamoq joiz.

3. Diniy plyuralizm, diniy tolerantlik, bag'rikenglikning shaxs kamoloti va e'tiqod erkinligini taminlashdagi roli.

Plyuralizm (lotincha pluralus – ko'plik, ko'p xillik, ko'p sonlik) – monizmga butunlay zid bo'lgan falsafiy ta'limot. Plyuralizm atamasi birinchi bo'lib nemis faylasufi X.Volf tomonidan 1712-yili ilmiy muomalaga kiritilgan. Plyuralizm ijtimoiy-siyosiy hayotda turli ijtimoiy guruhlar va ular manfaatlarini himoya etuvchi siyosiy partiyalar, kasaba uyushmalar, diniy va boshqa tashkilotlar erkinligini, o'zaro raqobatni ifodalaydi; hozirgi zamon reformizmining asosiy g'oyalaridan biri. Plyuralizm butun borliq asosiga yolg'iz materiyani (materialistik monizm) yoki faqat ruh, g'oyani qo'yadigan (idealistik monizm) fikrga qarshi tushunchadir. Plyuralizm namoyandalari XVIII–XIX asrlarning boshqa an'anaviy falsafiy ta'limotlaridan farqli ravishda o'z ta'limotlariga kengroq dunyoqarash tusini beradilar. Ontologik plyuralizm ijtimoiy hayotda xilma-xil – iqtisodiy, jo'g'rofiy, siyosiy, ma'naviy va boshqa omillar bir xil ahamiyatga ega ekani to'g'risidagi g'oyani ilgari suradi. Shu bois, plyuralizm mantiq va bilish nazariyasi (gnoseologiya) sohasiga ham o'tdi. Bu esa bir-biriga zid bo'lgan barcha tadqiqot uslublarining teng ekanini e'tirof etishga, ya'ni relyativizm va konvensionalizmga olib keldi. Axloqiy-huquqiy sohada plyuralizm barcha axloqiy va huquqiy me'yorlarga teng qimmatga ega ekani e'tirof etildi, ayrimlarining ustunroq qo'yilishi erkin tanlash oqibati deb hisoblandi. Ijtimoiy-siyosiy sohada plyuralizm ko'ppartiyalilik, barcha siyosiy-ijtimoiy guruhlar manfaat va qarashlarining o'ziga xosligini bildiradi. Siyosiy plyuralizm hozirgi zamon demokratik jamiyatining muhim xususiyatlaridan biri sanaladi.

Siyosiy plyuralizmning asosiy belgilari: a) ijtimoiy qadriyatlarning har xilligi; b) raqobatchilik va muxolifatga yo'l berish orqali hayot rang-barangligini ta'minlash; v) jamiyat tarkibiy qismlarining o'zaro tengligi va mustaqilligi; g) diktatura va zo'ravonlikdan voz kechish, qarama-qarshilik va mojarolarni qonun yo'li bilan, tinch hal qilish kabilarda namoyon bo'ladi. Plyuralizm tamoyillari ijtimoiy hayotning barcha sohalarida namoyon bo'lishi mumkin, shu bois "iqtisodiy plyuralizm", "ijtimoiy plyuralizm", "siyosiy plyuralizm" tushunchalari mavjud. Siyosiy plyuralizmsiz iqtisodiy va ijtimoiy hayotda plyuralizm bo'lmasligi tabiiy. O'z navbatida, siyosiy plyuralizm ma'naviy plyuralizmsiz – eski qolip va o'lchovlardan voz kechishsiz rivojlanmaydi. Siyosiy plyuralizmning muhim ko'rinishi ko'ppartiyaviylikdir. Plyuralizm hozirgi zamon sivilizatsiyasining muhim yutuqlaridan biridir.

Diniy bag'rikenglik tushunchasi. «Bag'rikenglik», «sabr - toqatlilik» va uning ziddi «toqatsizlik» tushunchalari ilmiy faoliyat va ijtimoiy hayotning turli sohaları, jumladan, siyosat va siyosatshunoslik, sostiologiya, filosofiya, ilohiyot, ijtimoiy axloq, qiyosiy dinshunoslik va hokazolarda ishlatiladi. Lotincha «tolerare», ya'ni «chidamoq», «sabr qilmoq» ma'nosini anglatgan bu so'z, asosan bir insonning boshqa inson dunyoqarashiga toqat qilishini bildirsada, etimologik tahlil uning tom ma'nosini doim ham ochib beravermaydi.

Qiyosiy dinshunoslik nuqtai nazaridan qaraganda 2 xil, bir-biridan keskin farq qilgan bag`rikenglik tushunchasi mavjud: formal, tashqi ko`rinishdagi bag`rikenglik va ichki-pozitiv (ijobiy) bag`rikenglik. Formal ravishdagi bag`rikenglik bu boshqa kishining diniy e`tiqodiga nisbatan oddiy toqatlilik ko`rsatish, uning e`tiqodiga qarshi kurashmaslikdir. Ichki (ijobiy) bag`rikenglik esa muayyan diniy e`tiqodda mustahkam bo`lgan holda boshqa dinlarni yaxshi bilishni ham taqozo etadi. Demak, ijobiy bag`rikenglik kengroq, to`g`riroq va hayotiy zarurat hisoblanadi. Islom, hinduiylik, xristianlik dinlaridan qay biriga mansub bo`lishidan qat`i nazar inson de yarli bir xil his-tuyg`ularni boshidan kechiradi. Buddaviylarning 5 ta, Qadimgi Ahdning 10 ta va Islomning asosiy o`gitlaridagi o`xshashlikni keltirish kifoya. Demak, dinlarning ichiga, barchasi uchun bir bo`lgan mutlaq mohiyatiga kirmoq darkor va shu asosda diniy hayot fenomen (hodisa)larini talqin qilmoq kerak. Bu o`z navbatida bag`rikenglik ruhidagi yondashuvni talab qiladi.

Islomda bag`rikenglik masalalari. Islom o`zining ilk davridayoq bag`rikenglik dini sifatida namoyon bo`ldi. Jahon dinlarining ichida faqat Islomda e`tiqod erkinligi ochiq-oydin e`lon qilingan: Baqara surasining 256 oyatida «La ikraha fid-din» «Dinda zo`rlash yo`q»-deyilgan. Qur`onda payg`ambarlarning o`ziga xos shajarasi quyidagi tarzda keladi:

“Sen: “Allohga va bizga tushirilgan narsaga, Ibrohim, Ismoil, Is`hoq, Ya`qub va asbotlariga tushirilgan narsalarga, Muso va Iyso va boshqa Payg`ambarlarga Robbilaridan berilgan narsaga iymon keltirdik, ulardan birortasini ajratmaymiz va Ungagina musulmonmiz!” deb ayt! (Oli Imron surasi 84-oyat)⁴.

Ko`pincha Qur`on va hadislardagi ba`zi o`rinlarni, ayniqsa urush haqidagi, jihod to`g`risidagi ko`rsatmalarni noto`g`ri ravishda, jangarilik ruhida talqin qilishadi. Vaholanki, haqiqiy islom nuqtai nazaridan qaralsa, bunday urush faqat **mudofaa maqsadida olib borilgandagina shar`iy (qonuniy)dir.** Aks holda, **hatto islom dinini tarqatish uchun bo`lganda ham urush muqaddas emasdir.** Qur`on oyatlarini sinchiklab o`rgangan kishi shak-shubhasiz shunday xulosaga kelishi muqarrar⁵.

Professor Gyustav Lebon o`zining “Arablar tamadduni” nomli kitobida yana shunday yozadi: “Arablarining yurishlari va g`alabalari haqida bahs yuritar ekanmiz, har qanday o`quvchi Qur`oni karimning tarqalishida kuch ishlatish omil bo`lmaganligini anglab oladi. Arablar yengilgan xalqlarni o`z dinlarida erkin qo`yganlar. Ba`zi bir masihiy xalqlar Islomning o`zlariga din qilib, arab tilini o`zlariga til qilib olgan bo`lsalar, buning sabablari g`olib arablarning adolati, Islomning boshqa dinlardan ko`ra yengilroq ekanligi sababidandir”⁶.

Islom ta`limotiga ko`ra xatto odamlarning tili va rangidagi farqlar ham Allohning oyatlaridan (mo``jizalaridan) biridir.

⁴ Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. “Qur`oni Karim ma`nolar tarjimai. Tafsiri hilol 7-juz”. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Toshkent. : 2008. B. -61.

⁵ A.Hasanov. Islom Tarixi. (darslik) “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi. Toshkent. : 2007.

⁶ Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Iymon. “Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi”. Toshkent.: 2006. B. -103.

“Va Uning oyat-belgilaridan osmonlaru yerning yaratilishi va tillaringiz va ranglaringizning turlicha bo’lishidir. Albatta, bunda olimlar uchu oyat-belgilar bordir”. (Rum surasi 22-oyat)⁷.

Milliy va diniy rangbaranglik hamda e’tiqod erkinligini qaror toptirish masalalarida Qur’on to’lig’icha bag’rikenglik ruhi bilan sug’orilgan. Dunyodagi turli-tumanlik Yaratganning irodasi va hikmati bilan bog’liq. Alloh dastlab odamzotni bir ummat qilib yaratgandi, so’ngra ularni turli qabila, xalq va dinlarga ajratishni iroda qildi.

“Ey odamlar! Biz sizlarni bir erkak va ayoldan yaratdik va sizlarni o’zaro tanishishingiz uchun xalqlar va qabilalar qilib qo’ydik. Albatta, Alloh oldida eng xurmatligingiz eng taqvodoringizdir. Albatta, Alloh biluvchi va xabardor zotdir”. (Hujurot surasi 13- oyat)⁸.

Bunday rangbaranglikdan maqsad-umumiy farovonlik yo’lida insonlar birlari bilan musobaqa qilmoqlari darkor. Boshqa jamoalar bilan hamjihatlikni chuqurlashtirish uchun musulmonlar ular bilan, ayniqsa, kitob ahli-yahudiylar va nasroniylar bilan muloqot qilmoqlari lozim. Qur’on bu dunyoni barcha xalq va din vakillari tinch-totuv yashaydigan zamin deb e’lon qildi. Dushman tinchlik-sulhni taklif qilsa, uni qabul qilish kerak. Dinlarning turli-tumanligi Yaratgan tomonidan o’rnatilgan ekan, uni bekor qilish yoki hammani bir din bayrog’i ostida zo’rlab birlashtirish mumkin emas. Shuningdek, Quro’n oyatlarda Alloh payg’ambar Muhammad (s.a.v)ga bu xususda qayta-qayta ko’rsatmalar beradi. Nihoyat, Baqara surasining 256-oyatida diniy e’tiqod masalasida zo’rvonlik tamoyili aslo mumkin emasligi aytilgan.

Haqiqiy e’tiqod ichki imondan kelib chiqadi. Shunday ekan, uni zo’rlilik bilan o’rnatib bo’lmaydi. «Dinda zo’rlash yo’q» oyatini, insonga tanlash ixtiyori berilgan va buning uchun uning o’zi javob beradi ma’nosida tushunish ham mumkin. Bundan tashqari qiyomatda e’tiqod masalasidagi bahslarni Allohning o’zi hal qiladi. Ungacha esa insonlar faqat xayrli ishlarda o’zaro musobaqalashmoqlari kerak. E’tiqod masalasida monopoliya bo’lishi mumkin emas.

Muhammad (sav) hayoti sinchiklab o’rganilsa, u zot hech qachon hech kimni islomga kirishga majbur qilmaganlari, biron marta u yoki bu harbiy harakat diniy e’tiqod tufayli bo’lmagani ayon bo’ladi. Payg’ambar olib borgan harbiy tadbirlarning beistisno barchasi sof mudofaa maqsadlariga xizmat qilgan. Badr (624 y.), Uxud (625 y.) va Xandaq (627 y.) **janglarida makkalik mushriklar hujumkor, madinalik musulmonlar esa aksincha mudofaa mavqeida bo’lganlar.** 628 yilda payg’ambar tinch maqsadda Makkaning ziyorati uchun otlanganda mushriklar bunga ruxsat bermadilar. Oqibatda Xudaybiya sulhi imzolandi va musulmonlar Madinaga qaytishga majbur bo’ldilar. 630 yilda ushbu sulh sharti buzilgach, Makkaga musulmonlarning yurishi (fath) yuz berdi va shahar deyarli qarshiliksiz olindi. Manbalarga ko’ra 630-632 yillardagi g’azotlar ham

⁷ Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. “Qur’oni Karim ma’nolar tarjimasi. Tafsiri hilol 7-juz”. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Toshkent. : 2008. B. -406.

⁸ Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. “Qur’oni Karim ma’nolar tarjimasi. Tafsiri hilol 7-juz”. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Toshkent. : 2008. B. - 5017.

asosan mudofaa janglari yoki shartnoma buzilgani sababli sodir qilingan. Umuman olganda Qur'oni Karimning 50 dan ortiq surasidagi yuzlab oyatlarda musulmonlar mo'min-qobillik, tinchlikparvarlik va boshqa e'tiqod vakillariga nisbatan bag'rikenglikka da'vat etilganlar⁹.

O'zbekiston diniy bag'rikenglik o'lkasi. Xalqimizga azaldan xos bo'lgan xislat-bag'rikenglik biz uchun an'anaviydir. Markaziy Osiyo xalqlari dinlarining rivojlanib borishi o'ziga xosdir. Bu tarixiy jarayonning mazmunini dinning qadimgi shakllari va elementlari – totemizm, fetishizm, animizm, shamanizm, ko'ktangrichilik, otashparastlik, buddaviylik, xristianlik va islomdan tashkil topgan dinlarning tarixi tashkil qiladi. Markaziy Osiyo xalqlari tarixida ibtidoiy dinlar parallel ravishda jahon dinlari esa oldinma-ketin o'rin olgan. Ayni shu xolat Markaziy Osiyo xalqlari dinlarining rivojlanib borishining o'ziga xos jihatidir.

Qadimgi qabilalar va xalqlarning dini haqida gapirilganda bular yalpisiga buddaviy, otashparast, zardusht deb gapirilishi haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Ayniqsa qadimgi davrda Samarqand, Buxoro shaharlarida Islomgacha bir necha xil, jumladan, otashparast, zardusht, buddaviylik va nasroniyning cherkov va ibodanxonalari yonma–yon turgani ma'lum. Xatto bir xalqning bir qismi u dinga, ikkinchi qismi esa boshqa dinga topingan bo'lishi mumkin. Massagetlarning zardushtiy dinida deb ham, otashparast, quyoshga sig'inib ot so'yadilar, deb ham yozilganini ko'rib hayron bo'lmaslik kerak. Chunki ajdodlarimizdan biri bo'lgan bu xalq (ayniqsa hayotning ko'chmanchiligi davrida) Sir, Amu, Kaspiy bo'ylaridan tortib Hindiston, Pomir tog'larida ham yashagani aytiladi. Ularning bir yerdagisi zardusht, ikkinchi yerdagisi otashparast bo'lishi hech gap emas.

Markaziy Osiyo axolisi ilk o'rta asrlardayoq diniy bag'rikenglikni o'zida namoyon qildi. Buni kushonlar davrida buddaviylik davlat dini deb e'lon qilinganligi, lekin oddiy odamlar o'zlarining dinlarida bo'lishiga mone'lik qilinmagan. Shuningdek, barcha dinlar paralel mavjud bo'lganligida ko'rishimiz mumkin.

IX asrdan boshlab hozirgi O'zbekiston hududida islom dini sunna yo'nalishining hanafiy (Imom A'zam) mazhabi qaror topdi. Bu ham bejiz bo'lmasa kerak, zero Imom A'zam mazhabi o'zga dinlar va mahalliy urf-odatlariga nisbatan erkinlik berish bilan boshqa mazhablardan ajralib turadi. Hanafiylik ta'limotini takomulga etkazgan vatandoshlarimiz - al-Moturidiy, Abul Mu'in Nasafiy va al-Marg'inoniy kabi allomalar musulmonlar orasidagi g'oyaviy tarafkashlikka barham berish, islom dinining «ahli sunna va jamoa» yo'li barqaror bo'lib qolishiga katta hissa qo'shdilar. Nafaqat buyuk allomalar, balki O'rta Osiyo hukmdorlari ham bu yo'lda kurashdilar. Masalan, X asr o'rtalarida musulmon dunyosida shia yo'nalishi (Shimoliy Afrika, Misr, Suriya, Hijozda - fotimiylar, Yamanda-zaydiylar va hatto abbosiylar poytaxti Bag'dodda-buvayhiylar) ustunlikka erishgan bir paytda O'rta Osiyolik tohiriylar, somoniylar, g'aznaviylar va qoraxoniylar hokimlar «ahli sunna va jamoa»ni qattiq turib himoya qildilar.

⁹ A.Hasanov. Islom Tarixi. (darslik) "Toshkent islom universiteti" nashriyot-matbaa birlashmasi. Toshkent .: 2007.

Buyuk bobomiz Amir Temur «ahli sunna va jamoa»ga doim sodiq, diniy aqidaparastlikka qat'iy qarshi bo'lgan.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, sobiq «qizil imperiya» tarkibiga majburan kiritilgan O'zbekiston fuqarolarining aksariyatida «sovet kishisi»dan tashqari yana bir «narsa» bor edi. Bu «narsa» - etnik, til va irqiy mansublikdan qat'i nazar musulmonchilik edi. Jahondagi barcha musulmonlar hech bo'lmaganda ikki madaniy muhitda yashaydilar. Biri - ona Vatanning etnik tarkibi bilan bog'liq mahalliy madaniyati, ikkinchisi - islomga kirgach shakllangan musulmon madaniyati. Uzoq tarixga ega bo'lgan musulmon jamoalarida mazkur ikkala muhit bir-birlari bilan chambarchas bog'lanib ketgan.

Xozirgi kunda ham diniy ba'g'rikenglik O'zbekistonda 16 ta diniy konfessiyaga mansub dindorlar 130 dan ortiq millat va elat vakillari tinch-totuv va osoyishta umurguzaronlik qilmoqdalar. Bu xalqimizning azal-azaldan bag'rikeng va oliyjanob ekanligining yorqin ifodasidir. Zero, hamjihatlik yorqin kelajak va taraqqiyot garovidir.

O'tilgan mavzu bo'yicha savollar:

1. Diniy e'tiqod erkinligi masalasida Konstitutsiyaning qaysi moddalarida so'z yuritiladi?
2. «Diniy tashkilotlar» deganda nimalar nazarda tutiladi?
3. Diniy tashkilotlarga kimlar a'zo bo'la oladi?
4. Hozirgi kunda O'zbekistonda diniy konfesial manzarasi haqida nimalarni bilasiz?
5. O'zbekistonda islomiy tashkilotlar haqida gapirib bering?
6. Plyuralizm tushunchasini yoritib bering.
7. Tolerantlik qanday sohalarida yaqqol ko'rinadi?